

In dit onderzoek verkenden we de behoeften van jongeren met risicogedrag, waaronder betrokkenheid bij criminele activiteiten, aan ondersteuning en hulp. Daarnaast onderzochten we een vorm van ondersteuning die mogelijk bij hun behoeften aansluit. Het gaat hierbij om ervaringsdeskundige ondersteuning¹: een vorm van ondersteuning waarbij de ene persoon de ervaringsdeskundige² is, die de ondersteuning biedt, en de andere persoon de cliënt, die de ondersteuning ontvangt. We richtten ons in het onderzoek op cliënten die betrokken zijn (geweest) bij criminele activiteiten en ervaringsdeskundigen met eigen ervaringen op het gebied van crimineel gedrag en/of een strafrechtelijk verleden.

Ons doel was om de volgende onderzoeksvragen te beantwoorden:

1. Wat zijn de behoeften van risicojongeren aan ondersteuning of hulp?
2. Wat is het verband tussen de cliënt-begeleider werkaliantie en relevante uitkomsten zoals behandelmotivatie, crimineel gedrag en dagbesteding (school of werk)?
3. Wat zijn mechanismen van ervaringsdeskundige ondersteuning voor mensen die crimineel gedrag vertonen?

Wat zijn de behoeften van risicojongeren aan ondersteuning of hulp?

In **Hoofdstuk 2** onderzochten we hoe jongeren tegen hun eigen problemen aankeken en of ze daarbij ondersteuning of hulp wilden. We interviewden jongeren en jongvolwassenen met verschillende soorten problemen, zoals spijbelen en betrokkenheid bij criminele activiteiten. Uit dit onderzoek kwam naar voren dat deze jongeren het belangrijk vonden om zelfredzaam te zijn of te worden. Zo wilden ze graag onafhankelijk zijn en hun eigen problemen oplossen, waren ze niet snel geneigd hulp te vragen of te accepteren, en waren ze redelijk vastberaden om zonder hulp van anderen te stoppen met criminele activiteiten. Bij sommigen leek de behoefte om zelfredzaam te zijn gepaard te gaan met een sterk wantrouwen in andere mensen. Dit

¹ We doelen hier op ondersteuning binnen een professioneel kader, in tegenstelling tot 'natuurlijke' vormen van ondersteuning die vanzelf ontstaan.

² We zijn ons bewust van de discussie over deze term en over de eisen die hieraan verbonden (zouden moeten) zijn. In de Engelstalige hoofdstukken gebruiken we de term 'experiential peer'. In dit hoofdstuk houden we gemakshalve de term 'ervaringsdeskundige' aan, met daarbij in gedachten dat niet alle personen naar wie wij op deze manier verwijzen een opleiding tot ervaringsdeskundige hebben afgerond.

leek vaak te komen door negatieve ervaringen met anderen in het verleden. Jongeren vertelden bijvoorbeeld dat zij zich in de steek gelaten hadden gevoeld door hun ouders, of te maken hadden gehad met racisme en discriminatie. Een aantal jongeren leek meer open te staan voor ondersteuning als deze zou worden gegeven door iemand die op hen lijkt, bijvoorbeeld iemand met vergelijkbare ervaringen.

Wat is het verband tussen de deelnemer-begeleider werkalliantie en relevante uitkomsten zoals behandelmotivatie, crimineel gedrag en dagbesteding (school of werk)?

In **Hoofdstuk 3** onderzochten we de relatie tussen de werkalliantie en verschillende uitkomstmaten voor jonge mannen met multiproblematiek die deelnamen aan een traject met een dagprogramma. Een werkalliantie bestaat uit de band of relatie tussen de cliënt en de hulpverlener, de mate waarin zij het eens zijn over de doelen van de hulpverlening en de mate waarin zij samenwerken aan taken om deze doelen te behalen. In onze studie keken we naar de samenhang van deze werkalliantie (tussen cliënten en hun begeleider) met behandelmotivatie, crimineel gedrag en het hebben van een dagbesteding in de vorm van school of werk. Hiervoor maakten we gebruik van vragenlijsten. We vonden alleen dat deelnemers die aangaven dat zij meer of beter samenwerkten aan taken met hun hulpverlener, een hogere score op behandelmotivatie hadden. Dat we geen andere significante verbanden vonden kan komen doordat we een kleine steekproef hadden. Het is ook mogelijk dat voor deze doelgroep, bij wie meerdere complexe problemen spelen, die vaak trauma's uit het verleden hebben en die een lange hulpverleningsgeschiedenis kennen, het hebben van een goede werkalliantie met een begeleider niet voldoende is om positieve resultaten te behalen.

Wat zijn de mechanismen van ervaringsdeskundige ondersteuning voor mensen die crimineel gedrag vertonen?

Voor **Hoofdstuk 4** maakten we een theoretisch model over ervaringsdeskundige ondersteuning, om deze later te testen in onze literatuurstudie. We ontwikkelden dit model op basis van theorieën, beschrijvingen van praktijkprogramma's en interviews met vier deskundigen op het gebied van *peer support* en jeugdcriminaliteit. In ons

model stelden we zeven mechanismen voor die zouden kunnen bijdragen aan effecten van ervaringsdeskundige ondersteuning:

- empathie en acceptatie
- sociaal leren
- sociale binding
- sociale controle
- narratief en identiteitsvorming
- hoop en perspectief
- vertaling en koppeling

Ook namen we in ons model de mogelijke effecten van ervaringsdeskundige ondersteuning op. Deze mogelijke effecten zijn dat iemand zou kunnen stoppen met criminaliteit, zichzelf niet meer als crimineel ziet en ook door anderen niet meer als crimineel gezien wordt. Daarnaast zou de ondersteuning kunnen leiden tot een beter sociaal netwerk, verbeterde vaardigheden (bijvoorbeeld voor het omgaan met lastige situaties of het oplossen van problemen), minder psychische klachten en betere persoonlijke omstandigheden, zoals het hebben van werk of een woning.

Tot slot beschreven we verschillende contextuele factoren die ervoor kunnen zorgen dat de mechanismen aanwezig zijn en dus dat de kans op het stoppen met criminele activiteiten en andere positieve uitkomsten na ervaringsdeskundige ondersteuning groter is. Het gaat dan om kenmerken van de ervaringsdeskundige, kenmerken van de cliënt, de inrichting van de ondersteuning (zoals werving en training van ervaringsdeskundigen) en de omgeving waarin de ondersteuning wordt geboden (in detentie of daarbuiten).

In **Hoofdstuk 5** gebruikten we ons theoretisch model voor een literatuurstudie naar de ervaringsdeskundige ondersteuning van personen met crimineel gedrag. Op een systematische manier zochten we naar wetenschappelijke artikelen over onderzoek naar ervaringsdeskundige ondersteuning van personen met crimineel gedrag. We selecteerden de artikelen die het meest relevant waren voor onze onderzoeksvraag. We vonden dat ervaringsdeskundigen empathie laten zien (zich kunnen voorstellen hoe het voor de ander is) en niet snel oordelen over cliënten (empathie en acceptatie), gezien worden als een levend voorbeeld van hoe het ook kan en als een rolmodel (sociaal leren), een vertrouwensband met cliënten krijgen (sociale binding), hoop bieden (hoop en perspectief) en cliënten koppelen aan of doorverwijzen naar andere diensten

(vertaling en koppeling). Daarnaast hebben we een extra mechanisme gevonden, dat we omschrijven als het herstelperspectief. Dit betekent dat ervaringsdeskundigen begrijpen dat het stoppen met crimineel gedrag een ingewikkeld proces is waar de cliënt een actieve rol in heeft. Wat betreft uitkomsten vonden we resultaten die erop lijken te wijzen dat cliënten die ervaringsdeskundige ondersteuning krijgen minder crimineel gedrag vertonen, verschillende vaardigheden verbeteren, minder psychische klachten hebben en in betere persoonlijke omstandigheden leven, al kwamen de resultaten van verschillende studies niet altijd overeen. De informatie over de contextuele factoren, zoals kenmerken van ervaringsdeskundige en cliënt, was te beperkt om goed mee te kunnen nemen in ons onderzoek. Hoewel we op basis van de beschikbare studies niet kunnen zeggen welke mechanismen welke uitkomsten veroorzaken, droeg onze literatuurstudie bij aan inzicht in de belangrijkste mechanismen van ervaringsdeskundige ondersteuning.

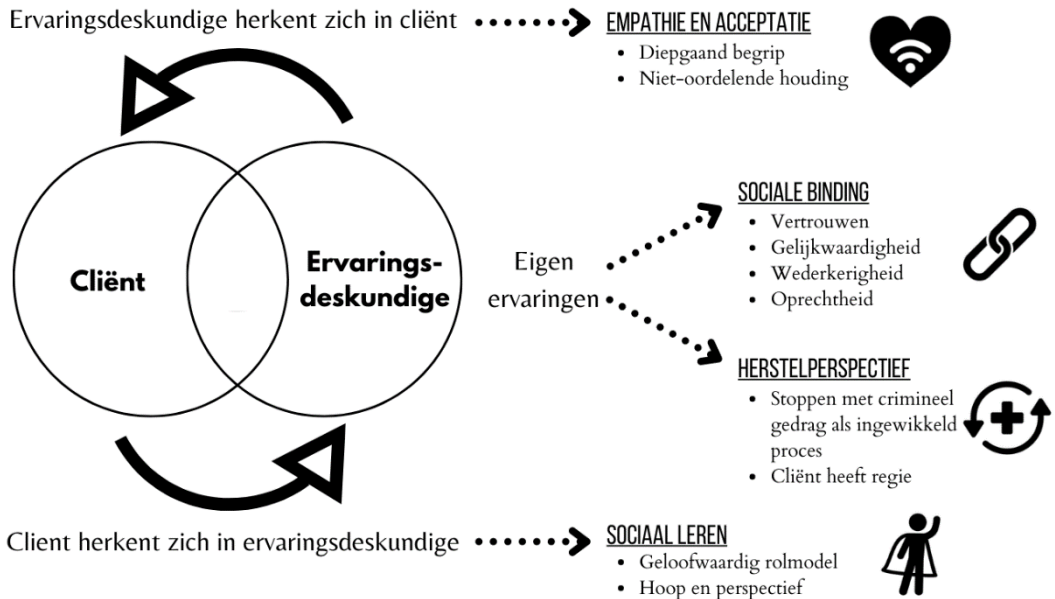
In **Hoofdstuk 6** deden we een kwalitatief onderzoek naar welke mechanismen volgens ervaringsdeskundigen zelf een rol spelen in de ondersteuning die ze geven en hoe ze hun eigen ondersteuning en aanpak zien in vergelijking met die van hulpverleners zonder ervaringskennis. We interviewden ervaringsdeskundigen die jonge mensen met crimineel gedrag ondersteunen of begeleiden. De resultaten laten zien dat de gedeelde ervaringen van ervaringsdeskundigen en cliënten een belangrijke rol spelen. Ervaringsdeskundigen herkennen zich in cliënten, wat leidt tot empathie en een niet-veroordelende houding (empathie en acceptatie). Volgens ervaringsdeskundigen zien cliënten hen als geloofwaardige rolmodellen (sociaal leren) die hoop bieden (hoop en perspectief). Ervaringsdeskundigen vinden het belangrijk om een menswaardige relatie met hun cliënten te hebben (sociale binding), waarin sprake is van gelijkwaardigheid, wederkerigheid, vertrouwen en oprechtheid, en hebben door hun eigen ervaringen een realistische kijk op het stoppen met crimineel gedrag.

In **Hoofdstuk 7** lieten we zien hoe vier jonge cliënten kijken naar de ondersteuning die zij van ervaringsdeskundigen hebben ontvangen. Deze cliënten vertelden dat zij zich beter en sneller begrepen voelden door ervaringsdeskundigen dan door hulpverleners zonder ervaringskennis. Ook vonden ze de ervaringsdeskundigen minder veroordelend in hun reactie op bepaald gedrag (empathie en acceptatie). De deelnemers zagen de ervaringsdeskundige als een rolmodel (sociaal leren), die 'geslaagd' was in het leven ondanks bepaalde moeilijkheden. Hierdoor kregen cliënten

meer hoop, motivatie en zelfvertrouwen (hoop en perspectief). Ervaringsdeskundigen lijken hun cliënten te stimuleren om de juiste beslissingen te maken en begrijpen dat de cliënt zelf verantwoordelijk is voor het stoppen met criminaliteit (herstelperspectief).

Figuur 1.

Overzicht van de belangrijkste mechanismen in ervaringsdeskundige ondersteuning

In ons onderzoek – de literatuurstudie, de interviews met ervaringsdeskundigen en de interviews met jonge cliënten – vonden wij dus bewijs voor verschillende mechanismen die we in ons theoretisch model voorstelden (zie Figuur 1). Ten eerste, ervaringsdeskundigen laten empathie voor cliënten zien en oordelen niet snel over cliënten. Een opleiding kan wel nodig zijn om ervoor te zorgen dat ervaringsdeskundigen niet te snel voor de cliënt invullen hoe deze zich voelt. Ten tweede, cliënten zien ervaringsdeskundigen als geloofwaardige rolmodellen die hun achtergrond niet ontkennen maar hierin juist een reden vinden om hun leven te beteren. Ook bieden ervaringsdeskundigen hoop aan cliënten omdat ze ‘geslaagd’ zijn ondanks een moeilijk verleden. Ten derde, tussen cliënten en ervaringsdeskundigen ontstaat mogelijk makkelijker of sneller een vertrouwensband vanwege hun gedeelde

identiteit, doordat ervaringsdeskundigen wat meer van hun persoonlijke verhaal delen en doordat zij gelijkwaardigheid en wederkerigheid belangrijk vinden. Ten vierde, ervaringsdeskundigen hebben een herstelperspectief als het gaat om het stoppen met crimineel gedrag en begrijpen dat dit proces ingewikkeld is en niet in een rechte lijn verloopt.

Sociale controle kwam niet als belangrijk mechanisme naar voren. Een aantal geïnterviewden noemden dat er een spanning is tussen het corrigeren van afwijkend gedrag (wat bij sociale controle kan horen) en het behouden van de vertrouwensband met de cliënt. In ons onderzoek vonden we ook geen bewijs voor het mechanisme narratief en identiteitsvorming, wat mogelijk komt doordat dit een proces is dat zich binnen een persoon afspeelt en (daardoor) lastig te meten is. Tot slot, hoewel ervaringsdeskundigen mogelijk wel dienstdoen als vertaler en koppelaar, lijkt dit meer onderdeel van hun takenpakket dan een duidelijk mechanisme in de relatie tussen ervaringsdeskundige en cliënt.

Lessen voor de praktijk

Onze resultaten wijzen erop dat zowel ervaringsdeskundigen als cliënten bepaalde aspecten van de ondersteuning en hun relatie waarderen. Organisaties die werken met cliënten die betrokken zijn geweest bij criminele activiteiten en nog niet werken met ervaringsdeskundigen zouden deze mogelijkheid kunnen verkennen.

Om de kans op succes te vergroten is het belangrijk dat ervaringsdeskundige ondersteuning zorgvuldig georganiseerd wordt. Er moet aandacht zijn voor het werven, selecteren en trainen van ervaringsdeskundigen. Om te zorgen voor een ondersteunende werkomgeving en voldoende draagvlak, zouden organisaties ook de andere medewerkers moeten betrekken bij het besluitvormingsproces en mogelijke weerstand en (wederzijdse) vooroordelen moeten aankaarten. Hulpverleners zonder ervaringskennis van crimineel gedrag en het stoppen daarmee kunnen voordeel hebben van de kennis van hun collega's in ervaringsdeskundige rollen. Ze kunnen leren van hun ervaringen met gevangenschap, met het stoppen met criminaliteit en met de terugkeer in de vrije samenleving. Daarnaast kunnen hulpverleners zonder ervaringskennis aangemoedigd en geholpen worden om ook op een meer persoonlijke manier contact te maken met cliënten. Ze kunnen (waar nodig) werken aan hun empathische vaardigheden, investeren in de relatie met hun cliënten en onderzoeken of

ze ook wat meer van zichzelf kunnen en willen delen. Door ervaringsdeskundige ondersteuning onderdeel te maken van de behandeling, erkennen en gebruiken organisaties de expertise van ex-cliënten als het gaat om het stoppen met crimineel gedrag.

Suggesties voor onderzoek

Ons onderzoek richtte zich op de mechanismen in de relatie tussen ervaringsdeskundigen en hun cliënten. We geven een aantal adviezen voor toekomstig onderzoek. Ten eerste is langdurig onderzoek nodig om te onderzoeken in hoeverre de mechanismen leiden tot bepaalde uitkomsten, waarbij rekening wordt gehouden met de complexe aard van ervaringsdeskundige ondersteuning. Bij onderzoek naar ervaringsdeskundige ondersteuning bij deze doelgroep zou niet alleen moeten worden gekeken naar het gedrag van cliënten, bijvoorbeeld of zij terugvallen in criminele activiteiten. Waarschijnlijk laten uitkomstmaten als zelfvertrouwen, hoop en hoe iemand denkt over crimineel gedrag de mogelijke toegevoegde waarde van ervaringsdeskundige ondersteuning beter zien.

Ten tweede, toekomstig onderzoek kan onze wetenschappelijke kennis over ervaringsdeskundige ondersteuning vergroten door zich te richten op 'wat werkt' en door te kijken naar het soort ondersteuning dat ervaringsdeskundigen bieden en hoe zij dat precies doen.

Ten derde, onderzoekers zouden nader onderzoek moeten doen naar de relatie tussen ervaringsdeskundigen en hun cliënten. Hierbij moet aandacht zijn voor de emotionele band, maar ook voor de mate waarin de ervaringsdeskundige en cliënt het eens zijn over de doelen van de ondersteuning en hoe goed zij samenwerken aan de taken en activiteiten die nodig zijn om deze doelen te behalen.

Ten vierde, meer onderzoek is nodig naar contextuele factoren die invloed kunnen hebben op de aanwezigheid van de mechanismen en daarmee de eventuele uitkomsten. Daarbij spelen kenmerken van zowel de ervaringsdeskundige (bijv. hoe lang geleden deze betrokken was bij criminele activiteiten, of deze een opleiding tot ervaringsdeskundige gevolgd heeft) als cliënten (leeftijd, criminele loopbaan), omgeving (in detentie of in de open samenleving) en timing mogelijk een rol.

Ten vijfde, aangezien dit onderzoek zich voornamelijk richtte op het perspectief van ervaringsdeskundigen zelf, zouden andere onderzoekers moeten proberen om

meer (jonge) cliënten en professionals zonder ervaringskennis aan onderzoek mee te laten doen.

Tot slot

De ondersteuning van jonge mensen met crimineel gedrag door ervaringsdeskundigen is veelbelovend. Het legt echter ook de nadruk op persoonlijke verantwoordelijkheid en zelfverbetering, wat er niet toe moet leiden dat we structurele en maatschappelijke oorzaken van crimineel gedrag en recidive over het hoofd zien. Ervaringsdeskundige ondersteuning is ook geen vervanging voor andere vormen van professionele hulpverlening. Het is aanvullende ondersteuning die kan zorgen voor het gevoel begrepen en geaccepteerd te worden, en voor meer hoop, motivatie en zelfvertrouwen. Ook kan ondersteuning door een ervaringsdeskundige met vergelijkbare ervaringen bij (jonge) mensen met weinig vertrouwen in de hulpverlening de weg vrij maken voor ondersteuning door professionals zonder ervaringskennis. Naast de mogelijke opbrengsten van ervaringsdeskundige ondersteuning voor cliënten, is het belangrijk op te merken dat ervaringsdeskundigen zelf ook baat kunnen hebben bij deze rol. Het biedt hen de gelegenheid om iets goeds te doen en draagt daarmee mogelijk bij aan hun zelfvertrouwen en herstel.

Tot slot, het contact tussen de client en de ervaringsdeskundige vindt niet plaats in een vacuüm. Naast hun rol als ondersteuner komen ervaringsdeskundigen vaak ook op voor cliënten en kunnen zij kritisch zijn over het hulpverleningssysteem waarmee zij persoonlijke ervaringen hebben. Ze kunnen ervoor zorgen dat het perspectief van de ervaringskennis wordt gehoord, en bijdragen aan een samenleving die mensen met een strafrechtelijk verleden accepteert, in plaats van afwijst, uitsluit en stigmatiseert.